

הרב יהושע שלקובסקי
ר"מ במכון לב

"לדידי שוי לי" בהונאה

מכירה וקנייה של פריטים אישיים

ז"ל השו"ע ס"י רכ"ז סע' כ"ג: בעל הבית המוכר כלי תשמישו והונה את הלוקח, אין דין הונאה, שאילו לא הרבה לו בדמים לא היה מוכר כלי תשמישו, ואפילו מכרם מחמת דוחק אין בו הונאה. ויש מי שאומר דדווקא שהלוקח יודע שזה המוכר בעה"ב, אבל אם לא ידע או שקנה על ידי סרסור יש בו הונאה.

עיין באר-הגולה, המקור בבבא-מציעא דף נ"א ע"א "אתא לקמיה דרבא וכו' אתא לקמיה דרב חסדא א"ל לא שנו אלא בלוקח מן התגר, אבל בלוקח מן בעה"ב אין לו עליו הונאה וכו' אבל מאני תשמישתיה יקירי עליה לא מזבין להו אי לאו בדמי יתירי".

הטור בסימן הנ"ל: "וכתב הרמ"ה ז"ל לא שנא מכר בעה"ב ואינה או נתאנה או לקח ואינה או נתאנה אין בו דין הונאה. ולא נהירא לא"א הרא"ש ז"ל אלא דווקא במכר ואינה אבל מכר ונתאנה או קנה יש בו דין הונאה". ועיין במפרשי הטור הסברם בדברי הרמ"ה. ואולי ניתן להסביר שיטת הרמ"ה בדרך אחרת.

שו"ת הרא"ש כלל קב סימן ג:

ומה שנסתפקת אם בעה"ב המוכר כליו מחמת דחקו ואין לו מה יאכל, אי שייך ביה למימר: אי לאו דיתבינא ליה דמי יתירי, לא הוה מזבין. דע, כי אין חילוק, דנהי דמכרן מחמת דחקו ואין לו מה יאכל, יקירי עליה וחשיבי עליו, ולדידיה שווים כל הדמים, אם לא היו נותנין לו בהם אלו הדמים (היה מצמצם או) היה לווה מעות ולא היה מוכרן בפחות. וגם פירש בשאלתות דרב אחאי, דמה שאין לבעל הבית הונאה, היינו משום

דהלוקח יודע שהם חביבים על המוכר, והוי כאלו פי': חפץ זה שאני מוכר לך במאתיים, יודע אני שאינו שווה אלא מנה, פי' ומהני עד שתות, כדפרישית לעיל וכו'. ושלוס, אביך אשר בן הרב רבנו יחיאל ז"ל. מה שכותב הרא"ש ומהני עד שתות מסביר הרא"ש בפסקיו.

רא"ש מסכת בבא-מציעא פר' ד' סימן טז:

ואע"ג דבשאלתות דרב אחאי מדמה ליה למפרש. לא דימה אותו אלא לעניין זה שנדע הטעם למה אין לבעה"ב הונאה משום דדמי למפרש ומיהו לא דמי לגמרי דהתם פריש בהדיא אבל הכא די לו שנאמר דהוי כמפרש עד שתות ולא בדבר מופלג.

הרא"ש בתחילת התשובה כותב "ולדידיה שוים כל הדמים", האם כוונתו לדידי שויא לי? ממה שהוא מסביר בגלל דהוה כמפרש [זאת אומרת כאילו אמר במפורש שהוא מוכר לו יותר משווי והלוקח סבר וקיבל] נראה שאינו מטעם לדידי שוי לי. קצת הוכחה לזה משיטתו שאין דין בעה"ב ביותר משתות. זאת אומרת, שמטעם לש"ל הדמים שמשלם הקונה הם שוויו בשביל המוכר ואם כן מצד המוכר אין פה הונאה [רק במקרה שהלוקח לא יודע שהוא בעה"ב ואולי אם היה יודע לא היה קונה אצלו, נחשב להונאה או לביטול מקח]. שהרי במסכת קידושין דף ח' עמוד א' בסוגיא של לש"ל כי הא דמר בר רב אשי זבן סודרא מאימיה דרבה מקובי שווי עשרה בתליסרי רואים שגם אם השווי הוא הרבה יותר משתות בכל זאת יש לש"ל. לכן בשלמא אם הטעם הוא בגלל שפירש, יותר משתות לא חשב שיקח ממנו, אבל אם מטעם לש"ל לשון "במפרש" פירושו שיוודע שהוא בעה"ב ואצלו השיעור הרבה יותר כמו במשל של השאילתות.

בשו"ע בסעיף כ"ד מובא מחלוקת ביותר משתות אם יש דין של בעה"ב. המקור לשיטה שאין דין בעה"ב הוא הרא"ש, ולשיטה שגם ביותר משתות יש דין בעה"ב, באר-הגולה מציין הרמב"ם. וכן מובא בית-יוסף שכך משמע מלשון הרמב"ם, וכן דעת הרב המגיד. והגר"א מציין השאילתות המובא ברא"ש שאפילו שווה במאתיים שהוא כפול. ואולי ניתן להסביר המחלוקת כנ"ל, שדעת הרמב"ם והשאילתות דין בעה"ב מטעם לש"ל והרא"ש וסיעתו בגלל דהוה כמפרש.

יש מקום לטעון לכאורה שלא שייך לש"ל במקח וממכר לעניין הונאה, שעניין הונאה שצריכים למכור ולקנות לפי השווי של החפץ, ולש"ל זה רק קבלה על עצמו להחשיב את הדבר במחיר זה. אבל נראה שאי אפשר לומר כך, שהרי הגמרא במסכת קידושין שם מביא, עגל זה בחמישה סלעים לפדיון בני, בנו פדוי, על אף שאינו שווה חמישה סלעים, בכל זאת בנו פדוי. ואם לש"ל הוא רק עניין של קבלה על עצמו אבל נשאר שווה פחות איך בנו פדוי? וכן מדוע כל אחד אינו יכול לקבל על עצמו כמובא שם 'אמר רב אשי לא אמרן אלא כגון רב כהנא דגברא רבה הוא וכו' [אין הוכחה גמורה שאולי שביחס לאחר אומרים בטלה דעתו] אלא ודאי לש"ל עושה, שבשבילו הוא שווי הדבר. כלל זה שגם לעניין הונאה שייך לש"ל מפורש בדברי הריטב"א בקידושין. [עניין ביוורה-דעה סימן ש"ה סעיף ה' ובדברי הגאון שם שלפי הבה"ג הגירסא דגברא רבה הוא וידע למחולי וכל העניין הוא קבלה על עצמו ולש"ל עושה שאין הונאה אבל מסיים ששאר הראשונים חולקים].

חידושי הריטב"א מסכת קידושין דף ח' עמוד א'

לעולם דלא שווי, וכגון דקבליה עליה כהן, כי הא דרב כהנא וכו' אמר רב אשי לא אמרן אלא רב כהנא דגברא רבה הוא ומבעי ליה סודרא. פ"י וקים לן ודאי דשווה חמש לדידיה, אבל כולי עלמא דלא שווי ליה לא ואע"ג דקבליה עליה לאו כל כמיניה. ושמעינן מהכא שהמוכר חפץ לחברו בשית ובשוק לא שוו אלא חמישה, אי להאי לוקח שווי שיתא אין בו הונאה דבתר דידיה אזלינן, כי היכי דחשבינן ליה הכא שווי חמש סלעים, מיהו דווקא בדשוי לזבונא שיתא כי אורחיה, אבל אי לדידיה לא שווי אלא מפני שהוא דחוק בדבר, הא ודאי קציצה מתוך הדחק לא שמה קציצה, ואפילו נתן לו הדמים חוזר וגובה אותם ממנו, והכי מוכח ביבמות וכו'.

מסתמת לשון הריטב"א משמע גם אם הוא לא יודע שהוא מתאנה, וכמובן אין ללמוד מזה לעניין של בעה"ב המוכר, שייתכן שרק איפה שבגלל ששווה לו יותר אצלו אינה הונאה אצלו ומה שהמוכר מרוויח (אפשר ש)אינו בגדר הונאה הואיל והמתאנה לא הפסיד ולא התאנה אינה נחשבת להונאה. מכל מקום עניין של בעה"ב אפשר להסביר מדין לש"ל אבל אינו בהכרח כך. אלא אם כן בכל זאת לא יסכים לדברי השו"ע, על אף שהשו"ע כותב "ויש מי שאומר דדווקא אם הלוקח יודע" ולא מצאנו

חולק על זה. [עייין בפתחי-חושן שרוצה לומר שלפי הרמ"ה שדין בעה"ב גם שנתאנה הבעה"ב אין צריך שידע וצ"ע].

ויתכן לומר שהריטב"א יסכים לרא"ש. שניתן לפרש שהמודד של לש"ל הוא כמה הוא מוכן לשלם בשביל הדבר ולא כמה הוא רוצה לקבל בשבילו כמו המקרה של מר בר רב אשי ואה"נ רב כהנא היה גם מוכן לשלם חמש סלעים בשביל הסודר.

יש מקום לטעון שלפי דברינו דבר שטוען בו לש"ל, יש לו שתי שוויות אחד של השוק ואחד המיוחד לו. ממילא אם המוכר לוקח סכום שאינו לא זה ולא זה חוזר הדבר לגדרי הונאה ולכן כיוון שנחשב ל"כמפרש" רק עד שתות ובשבילו שווה הרבה יותר אי אפשר לבוא עליו מדין לש"ל. אבל נראה שאין הדבר כך, אלא כל מה שמקבל יותר משוויו בשוק בגלל שבשבילו שווה יותר, והוא הדין גם אם משלם פחות ממה שהוא באמת מוכן לשלם, אבל יותר מהשוק כולו, בכלל לש"ל רק אוזיל גביה וזה פשוט.

לפי הצד שאמרנו, שדין בעה"ב שייך לעניין לש"ל, אם כן גם אם הלוקח הוא בעה"ב יש הדין של בעה"ב שאין הונאה כמי שיטת הרמ"ה. כן הביא הבית-יוסף על תמיהתו על הרמ"ה "אבל מצאתי שכתב המרדכי בשם ר"ת אם נתאנה בעל הבית בקניינו אין לו הונאה מהאי טעמא דמאני תשמישי יקירי עליה". אלא בזה אי אפשר לסיים הנושא כיוון שהרמ"ה סובר גם אם הבעה"ב, המוכר, התאנה שמכר פחות מהשווי, ובזה לא שייך לש"ל, וכי אם דבר שווה חמשת שקלים ואצלו שווה פחות אין בנו פדוי? ואולי אפשר לפרש דעת הרמ"ה באופן אחר.

המהרי"ט בתשובה י"ט חלק ב' חושן-משפט כותב (בין שאר הדברים) "והיינו טעמא דבלוקח מבעל הבית אין לו הונאה אף על גב שלא ידע לוקח שיש בו הונאה דמחיל [קושייתו מעל מנת שאין לך עלי הונאה, יש לו עליו הונאה. ורב מעמיד מה שלמדנו שאין עליו הונאה, במקרה שאומר במפורש יודע אני ששווה מנה אבל הוא רוצה מאתיים, מדוע בבעה"ב לא צריך לדעת בוודאות שיש הונאה]. אלא דאמיד דעתיה דמוכר כיוון דבעה"ב הוא אין בעה"ב מוכר כליו אלא בתוספת ואדעתא דהכי זבין. הנתיבות סימן רכ"ז סימן קטן י"ט כותב (בין שאר הדברים) ולפע"ד נראה לחלק בפשיטות דבשלמא בעל מנת שאין לך עלי הונאה דנחת אדעתא דשיווי מקח רק שהתנה בעל מנת וכו' אתי שפיר, דבעה"ב אין בו

שום איסור הונאה כלל כיוון דלא נחית אדעתא דשיווי כלל ומוכרין ולוקחין על האמת" וכו'. פירוש שיטתו שדין הונאה תלויה על איסור הונאה, לא תונו, ואיפה שאין איסור אין בכלל דין הונאה. לכן רק כשמוכרים לפי שווי שייך האיסור אבל כשלא לפי שווי אלא לפי מה שהסכימו (היינו לפי האמת) אין איסור הונאה בכלל.

אם כן יש מקום לומר שבמקרה של בעה"ב שמכירתו וקנייתו וכמה שהוא רוצה לקבל או לתת הוא תמיד לפי הצרכים שלו בלי קשר לשווי האמיתי, כל מי שנושא ונותן אתו יודע שהשווי האמיתי של החפץ לא משחק תפקיד והכל לפי הסכמתם. יוצא שאין הבדל אם הוא הקונה או מוכר מאנה או מתאנה אין דין הונאה בבעה"ב וזאת שיטת הרמ"ה.

בזמנינו כשאחד מוכר כל רהיטיו, על אף שיש ביניהם דברים שהם חביבים עליו, הדרך הוא למכור יותר זול, לא זו אף זו, אלא גם כשמוכרים פריט אחד מוכרים הרבה יותר זול, [יש לקחת בחשבון "יד שנייה" שזה בעצם השווי של הכלי. בכל זאת, בדרך כלל חוץ מדברים מסוימים המחיר הוא חפשי]. רק במקרה שמוכרים פריט שיקר לבעליו, ואינו דחוק לקבל מיד הכסף שייכת ההלכה הנ"ל. וכמו שמובא ברא"ש שהוא לא ימכור פחות ממה שווה לו אלא ילווה מעות או יצמצם. עוד יש לעיין אם קנה מבעה"ב היום בהבנה (אבל לא במפורש) שמוכר לו יותר זול והתברר שסופו של דבר מכר לו במחיר גבוה, לפי דעת הנתיבות שאין הונאה האם הקונה הפסיד? נראה שלא. הלא הנתיבות לא דיבר דווקא לפי שיטת הרמ"ה אלא לכולי עלמא, ואם כן איך יפרנס דין הרא"ש רק עד שתות ותו לא הלא אין דין הונאה איפה שלא מוכרים לפי השווי, אלא פשוט שסברת הנתיבות היא בדין הונאה שעד שתות, אבל יתר מזה הוזה ביטול מקח מדין מקח טעות. ואפילו לפי השאילתות והרמב"ם שגם ביותר משתות זה בגלל שידוע שהוא בעה"ב ומוכר ביוקר, ואין כאן מקח טעות, אבל במקרה שלנו שחשב שקונה בזול והתברר שקנה ביוקר וודאי הוא מקח טעות.

נשאר לנו לבאר דעת הגר"א לפי הרמב"ם, שהרי כותב שאדם גדול יודע למחול ואין הונאה, ולכן יכול לקבל עגל לפדיון הבן, על אף שלאמיתו של דבר אינו שווה חמש סלעים, רק מקבלו כך. וממנ"פ, אם לש"ל עושה שהדבר שווה חמש, מדוע צריכים מחילה, ואם לא, אין פה חמש סלעים ולמה בנו פדוי?

ונראה להסביר, שהחידוש שווה כסף ככסף, אינו שכל דבר מלבד השימושים שלו, יש לו גם שווי מסוים, וזה חלק מהדבר עצמו, אלא אפשר לקבל אותו כמו כסף לכמה שהוא רוצה. אבל זה רק אם אין טעות, שאם יש, יש הונאה. היינו כשמוכרים או קונים או מקבלים שום דבר, צריך להיות לפי המחיר שבשוק, לא שזה השווי שלו, אלא כך קבעה התורה, ואם לא הווה הונאה. לכן כשמקבל איזשהו חפץ לפדיון הבן, במקום חמש סלעים הבן פדוי בתנאי שאין הונאה. ולכן צריכים שמקבל עליו ומוחל או ששווה כך בשבילו נעניין ש"ך וט"ז יור"ד סימן ש"ה סעיף ה. אבל שאר הראשונים לומדים ששווי הוא חלק מעצם החפץ וצריכים לתת דבר ששווה ה' סלעים אלא לש"ל נותן השוויות הזאת לחפץ בשבילו, ולכן הבן פדוי. ע"כ.